

LELKÉSZEKRE KISZABOTT HALÁLOS ÍTÉLETEK A PESTI CS. KIR. HADBÍRÓSÁGON

Bevezetés

Az 1849. augusztus 4-én megszervezett pesti cs. kir. hadbíróóság fennállása során nagyobb részt politikai bűnügyekben ítélkezett. Az aradi főként katonai ügyekre specializálódott, a többi hadbíróóság (Kassa, Temesvár, Nagyvárad stb.) esetén részben az adott régióban elkövetett cselekményeket vizsgálták ki, részben azokat a – többnyire kisebb súlyú ügyeket – amelyeket nem utaltak Arad, illetve Pest hatáskörébe. A legtöbb lelkész ügyét – Erdélyt, mint ekkoriban külön tartományt nem számítva – a pesti hadbíróóság vizsgálta. Ennek oka az egyház politikai jelentőségében keresendő.¹

Ami a levéltári forrásadottságokat illeti, jelenleg a pesti hadbíróóság iratanyaga áll rendelkezésünkre a legteljesebb mértékben. Ugyanakkor aligha lehetetlen, hogy a hadbíróóságok tevékenységéről még nem született összefoglaló feldolgozás. Kivételként említhetjük Hermann Egyed 1932-ben megjelent munkáját *A magyar katolikus papság az osztrák katonai diktatúra és az abszolutizmus idejében* címmel. A szerző alaposan áttekintette a rendelkezésére álló abszolutizmus-kori hadbíróósági iratanyagot, ugyanakkor a szabadságharcra vonatkozó forrásokat kevésbé ismerte, így a vádlottak vallomásait időnként kritika nélkül emelte át munkájába.²

Alexander Bach ideiglenes belügyminiszter 1849. június 28-án terjesztette elő az uralkodónak azt a proklamációt, amely a rögtönítélő és haditörvényszéki eljárásokról intézkedett. Ferenc József július 2-án tudomásul vette a szöveget, amely Haynau aláírásával Győrben, július 1-jén jelent meg.³ Haynau szerint – aki meglehetősen szélesre szabta a felelősségre vonandók körét – rögtönítélő eljárásnak kell alávetni azt, aki „a népet lázadásra csábítja, ...a pártütő kormánytól vagy az általa kinevezett biztosoktól még parancsot elfogad, vagy annak engedelmeskedik, ...a hozzája bocsátott proklamációit vagy egyéb rendelkezéseit a cs. kir. polgári és katonai hatóságoknak, melyeket közhírré tenni hivatalos állásánál fogva köteles, kihirdetni elmulasztja, vagy azokat elsikkasztja, ... a népfelkelést a cs. kir. ausztriai vagy cs. orosz seregek ellen felhívja, rendezni, vagy vezérli”.⁴

Külön kitért a kiáltvány arra, hogy eljárást kell kezdeményezni mindazok ellen, akik császári kormányhoz hű személyek elítélésében, megbüntetésében, illetve az ilyen jellegű jogi eljáráshoz kapcsolódó cselekményekben (például vagyonekobzásban) vettek részt. A haditörvényszékeket Haynau arra utasította, hogy több „büntett” fennforgása esetén a főbüntett kivizsgálására szorítkozzanak. Lelkészek esetében ezért a bíróságok elsősorban a felségsértő beszédek, illetve cselekmények után kutattak, amelyek halálbüntetést

¹ Hermann. 1999. 26–27. o.

² Hermann 1932. 1–123. o.

³ Hermann. 2016. 16–17. o.

⁴ Gyűjteménye... 1849. I. füzet 94., 96–98. o.

és annak következményeként vagyonekborzást vontak maguk után. Haynau jogérzékét jellemzi az a kitétel, miszerint a papság kilátásba helyezett támogatását a felkelés gyors elnyomásától tette függővé. A tábornaszernagy több ízben, így 1849. július 28-án megfogalmazta a magyarországi lelkészekkel kapcsolatos elvárásait: „Minden vallásfelekezetet lelkészeitől megvárom, hogy községekire békítő irányban kezdjenek hatni, s óvakodjanak mindentől, ami a pártütőknek kedvezhetne. Őket teszem tehát mindenekfelett felelősekké a csend és a rendért az országban és számot tartok igyekezetükre, visszatérlni községeiket a törvényes fejedelmük iránti engedelmességre és hívségre, a törvények tiszteletére s a véres lázadástól méltó irtózatra.”⁵

A manifesztumokból az elrettentés szándékán túlmenően jól érzékelhető az a jozefinista egyházpolitikában gyökerező meggyőződés, hogy a lelkészek feladata elsősorban az állam érdekeinek szolgálata és előmozdítása. Paradox módon a magyar kormány is az egyházak társadalmi mozgósító erejét igyekezett kihasználni, és ennek érdekében az egyházi vezetésre nyomást is gyakorolt. A lelkészek ilyen módon a szabadságharc alatt két tűz közé szorultak és többnyire kivívták valamelyik harcoló fél nemtetszését.⁶

Katolikus püspökök a pesti cs. kir. hadbírószágon előtt

Mielőtt rátérünk a halálos ítéletek tárgyalására, célszerű egy pillantást vetni a katolikus püspökökkel szembeni eljárásokra, amelyek a politikai élet hatásait plasztikusan mutatják. A pesti hadbírószágon vizsgálta Bémer László, Horváth Mihály, Nádasdy Ferenc, Lonovics József, Rudnyánszky József, Fogarassy Mihály és további két görögkatolikus püspök forradalom és szabadságharc alatt játszott szerepét. Bémer László nagyváradi latin szertartású katolikus püspököt – hasonlóan több társához – a hadbírószágoni eljárás segítségével kényszerítették lemondásra.⁷ Bémert egyik papja, Kovrik (Govrik) Artúr valamósa következtében tartóztatták le, aki a Függetlenségi Nyilatkozat kihirdetése alkalmasból tartott miséje kapcsán a püspök utasítására hivatkozott. A püspököt azzal vádolták, hogy a szószékéről felolvastatta Kossuth 1848. december 22-i rendeletét, a nagyváradi állatkertet átengedte a honvéd tüzérségnek, elrendelte Magyarország függetlenségének kihirdetését és a nyilatkozat magyarázatát, hódoló nyilatkozatot tett közzé a hivatalos lapban, továbbá aktívan részt vállalt az orosz beavatkozás ellen meghirdetett keresztes hadjáratban is. Ezért a pesti cs. kir. hadbírószágon 1850. március 4-én kötél általi halálra ítélte, de az ítéletet Haynau még aznap 20 éves, vasban eltöltendő várfogságra enyhítette.⁸ A hadbíróra ráparancsolhattak, hogy hirtelen keressen enyhítő körülményeket (nem látta át a forradalom következményeit, székhelye az országgyűlés közelében volt stb.), erre utal, hogy az eredetileg március 6-ra keltezett kegyelmi kérvény keltezését később 4-re javították.⁹

Bémer ügyéről már korábban, 1850. január 28-án tárgyalt a minisztertanács, ahol Scitovszky János esztergomi érsek felvetésére úgy döntöttek, hogy megengedik neki a kolostorba vonulást, cserébe pedig Scitovszky ráveszi őt a lemondásra. Az ítélet ezen várakozások ellenére született meg, ami heves tiltakozást váltott ki az esztergomi érsek

⁵ Hermann 1932. 17. o.

⁶ Hermann 1973. 427. o.

⁷ Zakar 2015. 116. o.

⁸ HL Abszolutizmus-kori iratok, Pesti Krg. 1850-1/47. 17/a-h fol., 20. fol.

⁹ HL Abszolutizmus-kori iratok, Pesti Krg. 1850-1/47. 22. fol.

és Michele Viale-Prelà apostoli nuncius részéről is,¹⁰ utóbbi szóban és írásban is tiltakozott a miniszterelnöknél. Bémer az ítélet hatására vissza akarta vonni lemondását, de erről Scitovszkynak sikerült lebeszélnie az idős főpapot. Alexander Bach már az 1850. március 12-i minisztertanácson az ítélet elengedése mellett érvelt, majd előterjesztésére az uralkodó március 22-én megkegyelmezett az idős főpapnak. A kegyelem megadása során figyelembe vették azt a kedvezőtlen hatást, amelyet az ítélet a magyar papságra gyakorolt és azt, hogy Bémer inkább csak eszköz volt a pártütők kezében. Megengedték neki, hogy visszavonuljon egy kolostorba. Haynau azonban ennek ellenére az idős főpapot vasra veretve útnak indította Olmützbe, de a belügyminiszter közbelépésére a rabot Bécsbe szállították, ahol először a ferences kolostorba, majd az ottani gvardián kérésére Enzensdorfba szállították át.¹¹ Bémer többször kérte hazatérésének engedélyezését vagy legalább azt, hogy Bécsben élhessen,¹² sikertelenül. Megjárta a dél-tiroli, neustifti Ágoston-rendi prépostságot is, míg 1862-ben engedélyt kapott a hazatérésre, s ezt követően rövid időn belül meghalt.¹³

1848 nyarától kezdve a kalocsai érseki hatóság egymás után vette papjainak panaszos leveleit a szerb felkelők dúlásairól, vérengzéseiről és a papság üldöztetéséről. Az egyházmegye irányításából mind kevesebb részt vállaló, szembetegségével küszködő idős érsek, Nádasdy Ferenc gróf a szabadságharc alatt jóindulatúan viszonyult a magyar kormányhoz, amelynek rendeleteit – a császári rendeletekkel szemben – többnyire kihirdették az egyházmegye területén. Nádasdy 1848 októberében 1000 forintot adományozott a „kalocsai nemzetőrök kiadott közös pénztárába”. Később a káptalan azzal magyarázta a császári rendeletek kihirdetésének elmaradását, hogy a liberális eszmék nemcsak a nép, hanem a papság nagyobb részét is meghódították. Amikor 1849-ben Windisch-Grätz tábornagy 1 millió forint hadisarcot követelt az egyháztól, akkor ezt a császárhű Hám János kinevezett esztergomi prímás mellett Nádasdy is megtagadta.¹⁴

Általános helynökével és a káptalannal viszont nagyon elégedetlen volt Kalocsa lakossága, így januártól március közepéig elég puskaporos volt körülötte a levegő.¹⁵ Girk György helynök szerint a kalocsaiak azt mondogatták, hogy az öreg papokat egy kivételével nem baj, ha megölik, abból az egyből pedig pecsenye lesz! „Erit hodie assatura Sacerdotalis!” („Ma papi pecsenye lesz!”) – hangzott a nép fenyegetése.¹⁶ 1850. május elején a pesti hadbírószék azzal zárta le a Nádasdy ellen folytatott előzetes vizsgálatot, hogy az érsek sosem jelent meg az 1848/49-es forradalmi országgyűlés üléssein és semmilyen adatot sem találtak arra vonatkozóan, hogy kapcsolatban állt volna a forradalmi kormánnyal.¹⁷

A konzervatív beállítottságú Lonovics Józsefet 1849. július 21-én elfogták a császári hatóságok a lanzendorfi ferences kolostorban, ahol a számára aggasztó bécsi hírek miatt

¹⁰ Annak ellenére, hogy a nuncius nem szimpatizált az öreg püspökkel. *Heindl* 1972. 426. o.

¹¹ *Kletečka* 2002. I. k. 69., 194., 207., 254. o.; ÖStA HHStA Kabinetkanzlei Ministerrat Vorträge Kt. 3. M.R.Z. 1850:1064.

¹² Egyik, 1851-ben megfogalmazott kérelméhez még egy saját szerkesztésű imakönyvet is mellékel az uralkodónak. ÖNb Handschriftensammlung 62/38-1.

¹³ *Adriányi* 2009. 33. o.

¹⁴ *Bárth* 1975. 236. o.; *Lakatos – Sarnyai* 2001. 112. o.

¹⁵ *Sujánszky* 1855. 24. o.

¹⁶ Girk György Scitovszly Jánosnak. Kalocsa, 1849. szeptember 19. KFL I. a. Capitulum. d. sz.

¹⁷ HL Abszolutizmus-kori iratok, Pesti Krg. 1850-3/262. 645. fol.

húzta meg magát.¹⁸ Lonovicsot Haynau nyomására azzal vádolták, hogy 1848-ban részt vett a feloszlátott országgyűlés ülésein, hogy ősszel aláírta a püspöki kar uralkodóhoz intézett feliratát, illetve hogy hozzájárult a császári sas temesvári dómról történő levételéhez. 1849. október elején szállították Pestre, ahol rövid időre ismét lefogták, majd az apostoli nuncius és a primás tiltakozása következtében szabadon engedték. Haynau azért engedte, hogy szabadlábön védekezzen, mert szerette volna, ha Lonovics önszántából, látszólag kényszer nélkül mondott volna le a csanádi püspökségről.¹⁹

Lonovics ügyének megoldása érdekében a csanádi káptalan mellett különösen Scitovszky János, Viale-Prelà, Fábry Ignác csanádi helynök és az utóbbi kíséretében Bécsbe utazó Hofstaettner Ignác Temesvár-gyárvárosi plébános tettek sokat. Lonovics viszonylag jó információkkal rendelkezett az ellene folytatott eljárásról, illetve a személyét védő fáradozásokról.²⁰ Viale-Prelà bécsi apostoli nuncius a Csanádi püspökség jövedelmeinek kincstár számára történt lefoglalása miatt is tiltakozott, hiszen Lonovics formálisan még csanádi püspök volt.²¹ Róma és Bécs hosszas tárgyalásait követően született meg a mindkét fél számára elfogadható megoldás: a de jure önkéntes, de facto kényszer hatására történő lemondás az adott javadalomról.²²

Az eljárást végül Haynau 1850. január 3-án kelt rendelete következtében beszüntették Lonovics ellen,²³ de egri érseki kinevezését érvénytelennek tekintették, csanádi javadalmaról pedig lemondatták. Ez a lemondás lényegében precedenssé vált a hasonló jellegű politikai problémák kezelésében.²⁴ 1850. januárjában végül Lonovicsot – saját kérésére – a melki bencés apátságba internálták, ahová elkísérte Hopf János udvari papja is. IX. Pius pápa 1850. február 15-én kelt levelében elfogadta Lonovics „szabad akaratából történt” lemondását, és felmentette a Csanádi püspökség kormányzásának kötelessége alól.²⁵ 1850. március 7-én indult útnak Melkbe,²⁶ ahol az apátság gazdag könyvtárába temetkezve írta meg tudományos műveit. Főként a liturgia kialakulása és fejlődése, valamint a vallási tolerancia európai története foglalkoztatta.²⁷

Rudnyánszky József besztercebányai püspök Bémerhez hasonlóan súlyosan kompromittálta magát 1848/49-ben.²⁸ Őt 1849. augusztus 20-án letartóztatták és azzal vádolták, hogy nem csak elrendelte az előző év végén Kossuth és a kormány rendeleteinek a végrehajtását, hanem körlevelében erre külön is felszólította papságát.²⁹ Mint írta, a népet a haza iránti rendületlen hűségre és a haza megvédésére kell buzdítani. Nem kételkedett abban, hogy papjai jó állampolgárhoz híven teljesíteni fogják a rendeletek előírásait. 1849. május 24-én, Besztercebányán a Beniczky Lajos kormánybiztos által szerve-

¹⁸ Fazekas 2016. 272. o.

¹⁹ ÖStA HHStA Kabinetsarchiv, Geheimakten Nachlass Schwarzenberg Kt. 10. Fasc. III. N° 157.

²⁰ Fazekas 2016. 272–274. o.

²¹ Lukács 1981. 85. o.

²² Heindl 1972. 400–432. o.

²³ HL Abszolutizmus-kori iratok, Pesti Krg. 1850-1/36. 890. fol.

²⁴ Haynau még Lonovics lemondását követően is lehetségesnek tartotta az eljárás folytatását, de 1850. február 6-án kelt levelében kikérte Schwarzenberg véleményét. *Andics* 1952–1981. III. k. 464–465. o.

²⁵ Roos 2012. 278. o.

²⁶ Fazekas 2016. 276. o.

²⁷ Hermann 1932. 50–52. o.; Kletečka 2002. I. k. 853. o.

²⁸ Zakar 2015. 113–114. o.

²⁹ Hermann 1932. 35–36. o.

zett függetlenségi ünnepélyen a szabad ég alatt misézett,³⁰ majd rezidenciáján 30 fő számára ünnepi ebédet adott és pohárköszöntőt mondott: a független haza jólétére és boldogságára, továbbá Kossuth egészségére ürtette a poharát. Mindezért a pesti cs. kir. hadbíró-ság 1849. szeptember 21-én megfosztotta püspöki címétől (!) és hat év várfogságra ítélte.³¹

A beszercebányai káptalan eközben, szeptember 5-én beküldte az uralkodónak hűségnyilatkozatát, és egyúttal köszönétét fejezte ki a romlást előidéző polgárháború megszűntetéséért is.³² A pesti hadbíró-ság ítélete országszerte nagy feltűnést keltett.³³ Scitovszky erélyesen közbelépett Rudnyánszky érdekében. Haynaunak, Bachnak, Schwarzenberg miniszterelnöknek, sőt az uralkodónak is írt levelet ez ügyben. Viale-Prelà nuncius is tiltakozott az ítélet miatt, részben mert világi hatóság ítélte el a püspököt, részben pedig mert megfosztották egyházi hivatalától, amire csak a pápának lett volna joga. Az osztrák minisztertanács végül részleges visszavonulást hajtott végre, így Haynau – aki ellenezte, hogy Rudnyánszkyt kegyelemben részesítsék³⁴ – december 30-án a püspöki méltóságtól való megfosztást, a püspökséggel összekapcsolt világi bevételek elvesztésére módosította.³⁵ Egyúttal Scitovszky közbejárására Rudnyánszkyt lemondatták püspöki méltóságáról. A javaslat – amelyet Schwarzenberg miniszterelnök is hamar magáévá tett – Bachtól származott, aki így karta elkerülni a konfliktust Rómával, a törvénysértésekért ugyanakkor a katonai kormányzatra háríthatta a felelősséget. Felix zu Schwarzenberg miniszterelnök 1849. december 26-án kelt levelében azt írta Haynaunak, hogy Rudnyánszky József és a szintén kompromittálódott Lonovics József „önkéntes” lemondása kedvező esemény, amelyet, mint „jó példát”, reményei szerint további, a hűség útjáról letért egyházfők is követni fognak.³⁶ A folyamat azért is fontos, mivel a későbbiekben ennek mintájára oldották meg a hasonló ügyeket.³⁷

Rudnyánszkyt a bécsi ferences kolostorba internálták, ahol benyújtotta lemondását. Ezt követően a minisztertanács kegyelmet és évi 4000 forintos ellátást javasolt számára, amelyet Ferenc József 1850. február 9-én megerősített.³⁸ A volt beszercebányai püspök ezt követően kérte, hogy püspöki jövedelmeit lemondásának pápa általi elfogadásáig húzassa. Ítéletét ugyanis 1849. szeptember 22-én kihirdették, és a császári adminisztráció ezen időponttól kezdve a püspöki jövedelmek kezelését is átvette. Philipp Krauß pénzügyminiszter³⁹ és Bach végül arra az álláspontra jutottak, hogy teljesítik Rudnyánszky kérését, aki így 1850. március 1-jéig húzhatta püspöki jövedelmét.⁴⁰ Scitovszky és a belügyminiszter szoros együttműködéséről tanúskodik az a datálatlan levél, amelyben a prí-

³⁰ Beniczky Lajosnak 1849. május 21-én kelt, Kossuth Lajoshoz intézett jelentése szerint Rudnyánszky „határozottan lépett ki a sikra és amint azelőtt hazánknak hű polgára vala, úgy jelenleg is nyilatkozott, hogy ő a függetlenség és a szabadság egyik tényezője akar lenni”. MNL OL H 56 10. d. 1849:124/c.

³¹ HL Abszolutizmus-kori iratok Pesti Krg. 1849-1/314. 98–108. fol.

³² ÖStA HStA Kabinetkanzlei Ministerrat, Vorträge Kt. 10. 1849:3303.

³³ *Kempen* 1931. 152. o.

³⁴ *Kletečka* 2002. 2. k. 68. o.

³⁵ *Adriányi* 2009. 24–27. o.

³⁶ HStA Kabinetsarchiv, Geheimakten Nachlass Schwarzenberg Kt. 10. Fasc. III. IV° 159.

³⁷ *Heindl* 1972. 417–419. o.

³⁸ ÖStA HStA Kabinetkanzlei, Ministerrat Vorträge Kt. 2. M. R. Z. 1850:502.

³⁹ *Kletečka* 2002. Bd. 2. 261., 272. o.

⁴⁰ ÖStA HStA Kabinetkanzlei, Ministerrat Vorträge Kt. 5. M. R. Z. 1850:1740.

más köszönetet mondott Bachnak azért, mert meglátogatta a javadalmáról lemondott Rudnyánszkyt.⁴¹

1849. október 29-től 1850. június 26-ig húzódott el Fogarasy Mihály címzetes püspök igazolása. A feloszlott országgyűlést ugyan nem hagyta el, de politikai érzelmeit nyilvánította, hogy 1848. december 7-én nem szavazta meg Ferenc József trónbitorlóvá nyilvánítását – érvelt a hadbírószágon. Mind Fogarasyt, mind pedig Gaganez József eperjesi görögkatolikus püspök ellen Ferenc József 1850. szeptember 7-én kelt rendelete értelmében beszüntették az eljárást és visszahelyezték őket püspöki székhelyükbe.⁴² Gaganez József 1849 márciusában egyértelműen Ferenc József mellé állt, a honvédek elől először elmentek, majd visszatért székelyhelyére. Májusban elment Debrecenbe és Luzsénszky Pál kormánybiztos támogatásával megnyerte a magyar kormány bizalmát, hogy azután a szabadságharc leverését követően ismét császárpárti érzelmeit hangsúlyozza.⁴³

Popovics Bazil munkácsi görögkatolikus püspök viszont 1849. augusztus 8-án a cári csapatok elől menekült el székelyhelyéről, Ungvárról, de szeptember 5-én visszatért oda.⁴⁴ Ezt követően a pesti cs. kir. hadbírószágon folytatott ellene vizsgálatot. Súlyos vádak merültek fel, például, hogy részt vett azon a megyegyűlésen, ahol kihirdették a *Függetlenségi Nyilatkozatot*, tíz klerikust toborzott a honvédségnek, egyetértett a forradalmi kormánnyal, sőt 1849 júliusában még zászlót is szentelt és Kossuth egészségére pohárköszöntőt mondott. Három kanonok vallomása is alátámasztotta a vádakot, miközben az ungvári izraelita hitközség ártatlansága mellett tett tanúbizonyságot. Az illetékes hadbíró viszont úgy ítélte meg, hogy a terhelő tanúk – karrier okok miatt – a püspök ellenségei voltak, ezért nem lehet őket megesketni, és a vádlott felmentését kérte, ami be is következett.⁴⁵

A katolikus püspökök elleni eljárások során a pesti cs. kir. hadbírószágon szerepe nem volt meghatározó, inkább egyfajta érvként szolgált a hatalmon lévők számára. A püspökök sorsa elsősorban politikai kérdés volt: a Rómához fűződő kapcsolatok, illetve „a katolikus nagyhatalom” szempontjai miatt a bécsi politikusok mindenképpen el akarták távolítani a megbízhatatlan főpásztorokat, de óvakodtak attól, hogy az egyházi állammal súlyos politikai konfliktusba keveredjenek.

Végrehajtott halálos ítéletek a pesti cs. kir. hadbírószágon

Kantsúr András szokolyai református lelkész 1849. augusztus 27-én lőttek föbbe Pesten az Újépület falánál.⁴⁶ Letartóztatását a később elbocsátott Tár András bíróval egyetemben Wiederkehr cs. kir. hadnagy fogatosította augusztus 26-án.⁴⁷ A református lelkész magas, széles vállú, szakállas ember volt, aki utolsó éjszakáját meglehetősen nyugtalanul töltötte.⁴⁸

⁴¹ ÖStA Vwa Nachlass Bach Kt. 10. 1850:64.

⁴² HL Abszolutizmus-kori iratok, Pesti Krg. 1850-3/121. 402/b-e. fol.; HL Abszolutizmus-kori iratok, Pesti Krg. 1850-1/330. 523. fol.

⁴³ Fazekas 2001. 113–139. o.

⁴⁴ Molnár 2014. 45–46. o.

⁴⁵ HL Abszolutizmus-kori iratok Pesti Krg. 1850-4/41. 56–61. fol.

⁴⁶ Zakar 2000. 71. o.

⁴⁷ HL Abszolutizmus-kori iratok, Pesti Krg. 1849-1/144. fol. 733.

⁴⁸ Kőnig 1880. 94–95. o.

A Kantsúr ellen folytatott eljárás során arról a pénzről lehetett szó, amelyet a Fekete Imre vezetése alatt álló gerillák raboltak el Achilles Gröller cs. kir. főhadnagytól, aki az orosz főhadiszállásról Bécsbe tartott. A vázlatos hadbírói előterjesztés szerint Kantsúr egy lázadó, „rabló hordától” kapott pénz birtoklásában volt vétkes, amelyet egy császári futártól erőszakos úton tulajdonítottak el augusztus első napjaiban. Johann Kempen altábornagy naplójából is csak annyit tudhatunk meg, hogy a rögtönítélő katonai bíróság összeült Kantsúr ügyében, aki „egy császári futártól elorzott pénz rejtegetésében segédkezett”.⁴⁹ Az egész eljárás, illetve az ítélet végrehajtása egyetlen nap alatt lezajlott. Jellemző, hogy a hadbírói előterjesztés a pesti cs. kir. hadbírószámon – Kempen megerősítő záradéka – jóval az ítélet végrehajtását követően, 1849. szeptember 24-én született meg.⁵⁰

A következő vértanú 1849. szeptember 7-én ½11-kor Streith Miklós lippai származású, 49 éves vértésboglári plébános volt, akit káplánjával, König Mórral tartóztattak le.⁵¹ Streith rovására írták, hogy 1848. december végén felolvasott a szószékről egy magyar proklamációt, amely a honpolgárokat az ellenség berohanása esetén javaik eladására, házuk porrá égetésére, valamint a kutak és a bor készletek megmérgezésére szólította fel. 1849. július közepén a kormány és Kossuth június 27-én kelt, általános népfelkelést és keresztes háborút meghirdető kiáltványát tette közzé. Népfelkelésre biztatta híveit és hozzáfűzte, hogy a vasvilla a legelőnyösebb fegyver számukra a lovasság ellen, hiszen ha ügyesen forgatják, akkor szúrni és ütni is lehet vele. Streith a császári kiáltványokat a magyar kiáltványokkal szemben érthetetlenül olvasta fel.⁵²

König ellen még súlyosabb vádak fogalmazódtak meg. Ő ugyanis 1849. június 3-án felolvasta a *Függetlenségi Nyilatkozatot*, majd 12-én egy függetlenségi ünnepélyen a császári házat gyalázta és arra oktatta az embereket, hogy felhívás esetén csatlakozzanak a népfelkeléshez.⁵³

Mindkét vádlott kényszerre, illetve a megtorlástól való félelemre hivatkozott. A kiáltványok felolvasását nem tagadták. Streith arra hivatkozott, hogy ő a katolikus-ellenes oroszokkal szembeni fellépésnek tartotta a népfelkelést és tagadta, hogy lőszer- és élelmiszerszállítmányok megtámadására ösztönözte volna híveit. A császári ház iránti jó érzelmeit bizonyítandó megemlítette, hogy a cs. kir. hadsereg visszavonulását követően egy sebesült horvát katonát bekötöztött és kórházba szállított. Amikor a pákozdi csatát követően a halottak és sebesültek kirablásáról értesült, szigorúan intette híveit, hogy ne kövessenek el ilyen embertelenséget. Wilhelm Mittlacher⁵⁴ hadbíró mindkét vádlottra kötél általi halálbüntetést javasolt kiszabni felségárulás büntette miatt, hivatkozva a katonai törvényekre és Haynau 1849. július 1-jei proklamációjára. A hadbírószámon elnöke, Deyák őrnagy megelégedett volna 20, illetve 15 éves börtönbüntetéssel, de a hadbírószámon szótöbbséggel a plébánost kötél általi halálra, káplánját viszont a félelemre és a rá nehezedő morális kényszerre hivatkozva 15 évi, vasban eltöltendő várfogságra ítélte.⁵⁵

⁴⁹ Kempen 1931. 150. o.

⁵⁰ HL Abszolutizmus-kori iratok, Pesti Krg. 1849-2/330. 464. fol.; 1850-5/95. 81–82. fol.; Spira 1998. 661. o.

⁵¹ Zakar 2000. 71–72. o.

⁵² HL Abszolutizmus-kori iratok, Pesti Krg. 1849-1/364. 298–300 fol.

⁵³ König 1880. 66. o.; HL Abszolutizmus-kori iratok, Pesti Krg. 1849-1/364. 298–300. fol.

⁵⁴ Hermann Egyednél tévesen Gillacher. Hermann 1932. 31. o.

⁵⁵ Hermann 1932. 31–32. o.; HL Abszolutizmus-kori iratok, Pesti Krg. 1849-1/364. 301–303., 315–316. fol.

Streith ítéletének indoklása szerint a vádlott a lázadó kormány számos proklamációját kihirdette a szószékről, 1849 júliusában a cári orosz seregek ellen népfelkelésre hívta fel a népet, ismertette velük a legalkalmasabb fegyvereket (!), minden mise után az oroszok pusztulásáért imádkozott, végül a császári kormány rendeleteit érthetetlenül olvasta fel. Kempen, aki élt kegyelmezési jogával és a halálnemet golyó általi halálra változtatta, csak annyit jegyzett fel naplójába, hogy Streith a pártütés és a népfelkelés érdekében prédikált.⁵⁶ Czizler Ignác tábóri főlelkész rendelete következtében szeptember 7-én a vérteshoglári plébános polgári öltözetben nézett farkasszemet a halállal. Az első sor-tűz után még életben volt, a második már teljesen szétrobbantotta koponyáját. Holttestét 1868-ban a Damjanich tábornok özvegye által irányított bizottság több mártír holttestével együtt exhumáltatta és a Kerepesi temetőben helyezték örök nyugalomra.⁵⁷

Szintén a pesti cs. kir. hadbírószágot ítélte halálra Gonczeczky Jánost, a mezőhegyesi katonai ménésintézet tábóri papját.⁵⁸ Gonczeczky 1844. június 17-én érkezett Mezőhegyesre, amikor már javában folytak a Ferdinand Handl építész tervei alapján megkezdődött templomépítési munkálatok.⁵⁹ Az 1848-as forradalmi hullám és az ennek következtében felgyorsuló polgári átalakulás ellenérzést váltott ki a nagyobb részt idegenajkú mezőhegyesi tisztikar körében. A császári érzelmű legénység 1849 januárjától kezdve panaszkodott a helyi lelkész magatartására. Gonczeczky 1848. december végén elhagyta a misék végéről a császárárt folytatott imát és azt egy Lévay Sándor egri nagyprépost által írt hazafias imádsággal pótolta. 1849. január elején felolvasta a szószékről Kossuth december 22-én kelt, Magyarország népeit általános népfelkelésre felszólító kiáltványát.⁶⁰ Már februárban, egy Répásy Mihály tábornok jelenlétében tartott szentmisén úgy nyilatkozott, hogy „átkozott legyen az, aki az osztrák dinasztíának engedelmeskedik”.⁶¹

1849. április 15-én, a húsvét utáni első vasárnapon arról prédikált, hogy „a bűnös uralkodóház beküldte bérenceit az országba azért, hogy raboljanak, fosztogassanak és hogy testvéreinket megöljék”. Többször is megfenyegette a császári ház híveit. Átkot szórt azokra, akik „a magyar szabadság elnyomására törekednek és a bűnös dinasztíához ragaszkodnak”.⁶² A szószékről kihirdette a *Függetlenségi Nyilatkozatot*, majd hosszú beszédet tartott, amelyben különösen Magyarország önállóságának fontosságát emelte ki. Májusban feljelentette a magyar hatóságoknál Karl Zappel őrmestert, aki a magyarok ellen hangolta az iskolásokat. Horváth Mihály vallás- és közoktatási miniszter rendeletének eleget téve júniusban öt körmenetet tartott, amelyen a magyarok győzelméért imádkoztak, és ezek végeztével minden alkalommal a szószékről felolvasta a cári hadsereg elleni keresztes hadjáratra felszólító kiáltványt és Horváth Mihály forradalmi szellemű imádságát.⁶³

Haynau parancsára Gottschlig cs. kir. százados három embert nevezett meg, akiket magyar érzelműnek tartott Mezőhegyesen: Johann Warady főhadnagyot, dr. David

⁵⁶ Kempen 1931. 152. o.

⁵⁷ König 1880. 84–86. o.; Hermann 1932. 33. o.

⁵⁸ Zakar 1999a. 785–799. o.

⁵⁹ ÖStA KA Schematismus Miltärgeistlichkeit. I. k. 133., 311. o.

⁶⁰ Kossuth december 22-ei felhívását közli: KLÖM XIII. 839–843. o.

⁶¹ HL Abszolutizmus kori iratok, Pesti Krg. 1849-1/248. 386–390. fol.

⁶² MNL OL H 75 1849:25 989; HL Abszolutizmus-kori iratok, Pesti Krg. 1849-1/248. 391–394. fol.

⁶³ HL Abszolutizmus-kori iratok, Pesti Krg. 1849-1/248. 381–398. fol.

Wachtel főorvost és Gonczeczky Jánost. A lelkész letartóztatását Haynau az öbesenyői főhadiszálláson 1849. augusztus 7-én esti ½9-kor rendelte el. A foglyokat még aznap Makóra, majd másnap hajnalban Szegedre kísérték.⁶⁴ Gonczeczkyt az elsők között szállították Pestre a hadbírószági eljárás lefolytatása végett.⁶⁵

A zömében osztrák érzelmű mezőhegyesi tisztikar vallomásai megpecsételték a pap sorsát. Ferdinand Handl építész titokban lemásolta Gonczeczky forradalmi imádságát, benyújtotta a hadbírósnak, és megerősítette a terhelő vallomásokat.⁶⁶ Schönbach hadbíró 1849. október 3-án összegezte a terhelő bizonyítékokat és megállapította, hogy a vádlott az 5. hadtörvénycikk és Mária Terézia törvénykönyve 6. §-ának 3. cikkulusa szerint felségárulás büntetében vétkes. Elutasította Gonczeczky védekezését, aki a felkelők erőszakára és parancsaira hivatkozott. Ezért kötél általi halálbüntetést javasolt, az ilyenkor szükségszerűen felmerülő vagyonekobzással együtt.⁶⁷ A hadbírószág 1849. október 5-én egyhangúan jóváhagyta az előterjesztést. Az ítéletet Kempen altábornagy erősítette meg egy nappal később, és azt golyó általi halálra enyhítette.⁶⁸ Forrásaink megerősítik, hogy Gonczeczky rendkívüli lelki erőről tett tanúbizonyságot október 8-án végrehajtott kivégzése előtt.⁶⁹

Képletesen végrehajtott akasztások

További négy esetben a pesti cs. kir. hadbírószágon csak képletesen (in effigie) tudták végrehajtani az ítéletet, mivel az érintettek sem a hadbírószági tárgyalásukon, sem az akasztásukon nem jelentek meg. Horváth Mihály, a Szemere-kormány egykori kultuszminisztere a tábornokokat követő legbűnösebb csoportba, a vezető politikusok közé tartozott. A szabadságharc leverése után komornyiknak öltözve külföldre szökött, és jelentős szerepet játszott az emigráció életében.⁷⁰ 1850. szeptember 25-én ítélték kötél általi halálra, a vádpontok jelentős részét a magyar kormány hivatalos lapjából, a *Közönyből* merítve. Terhére rótták, hogy 1848. október 3-a után is részt vett a feloszlatott országgyűlés felső házának ülésein, hogy 1849. március végén elkísérte Kossuthot a táborba, hogy egyetértett a *Függetlenségi Nyilatkozattal*, és hódoló nyilatkozatok beküldését követelte, kultuszminister lett a Szemere-kormányban, fellépett az osztrák-barát püspökök ellen, megszervezte az oroszok ellen a keresztes hadjáratot, és megparancsolta a lelkészeknek, hogy álljanak a népfelkelők élére.⁷¹

Hasonló elveket vallott Mednyánszky Cézár báró, Görgei Artúr tábori főpapja, Horváth Mihály lelkes híve is. Visszaemlékezése szerint a fiatal zászlóaljkat, amelyek-

⁶⁴ HL Abszolutizmus-kori iratok, Pesti Krg. 1849-1/248. 376–377. fol.; ÖStA KA Alte Feldakten 1838. d. Hauptarmee unter Haynau. 1849-8/135, 155, 174. (Hermann Róbert szíves közlése.)

⁶⁵ Individual Cosination über die seit Errichtung des Kriegsgerichtes nämlich 12ten August bis Ende December 1849 zum Tode verurtheilten Arrestenten. Pest, 1850. június 14. HL Abszolutizmus-kori iratok Pesti Krg. 1850-5/95. 80. fol.

⁶⁶ HL Abszolutizmus-kori iratok, Pesti Krg. 1849-1/248. 381–398. fol.

⁶⁷ HL Abszolutizmus-kori iratok, Pesti Krg. 1849-1/248. 407–408. fol., másolata: ÖStA HHStA Kabinetarchiv, Geheimakten Nachlass Schwarzenberg 10. d. Fasc. VIII. Nr. 402. 26–28. fol.

⁶⁸ Hermann 1932. 40–41. o.

⁶⁹ Podolsky Karl Noehoz. Pest, 1849. október 8. ÖStA Vwa Nachlass Bach név és d.sz. (Köszönöm Bonhardt Attilának a levél fénymásolatának megküldését.)

⁷⁰ Márki 1917. 148–153. o.

⁷¹ HL Abszolutizmus-kori iratok Pesti Krg. 1851-10/36 319–340. fol.

nek erejét lelkesedésük adta, a tisztek mellett egy fegyvertelen papnak kellett bátorítani. Szerette volna elérni, hogy a parasztság keresztes háborúnak tekintse a szabadságharcot.⁷² Ő először a VII. hadtest, majd a főhadserg táborig lelkészi ügyeit irányította, végül Görgei Artúr hadügyminiszter 1849. július 1-jei hatállyal kinevezte a hadügyminisztérium (HM) hadlelkészi osztályának főnökévé.⁷³ A pesti cs. kir. hadbírószág 1851. szeptember 22-én idézte meg több társával, köztük Rónay Jácint bencés szeretettel együtt. A vizsgálat során a fogságban lévő egykori honvéd lelkészeket (Schwendtner Mihályt, Simon Ferencet, Charus Lászlót, Kovrik Artúrt) és más papokat is kihallgattak ügyében. Mivel a külföldre menekült Mednyánszky nem jelent meg a bíróság előtt, 1852. február 3-án kötél általi halálra ítélték; a hadbíró lényegében felsorolta a forradalom és szabadságharc alatt betöltött pozícióit, és kiemelte a magyar hadserg táborig lelkészeihez intézett lelkesítő kiáltványait. Május 6-án szögezték ki nevét a bitófára.⁷⁴

Rónay Jácint bencés szerzetes, korábban győri tanár, az 1848. márciusi forradalmat követően táborig lelkészként belépett a győri nemzetőrségbe, azzal vonult Pozsonyba, majd Schwechat alá. Rendi előjárója ezt követően zárdafogságra ítélte Pannonhalmán, később Bakonybélbe küldte. 1849. április végén Lukács Sándor kormánybiztos kérésére visszatért Győrbe, ahol nagypréposttá akarták kinevezni, de azt nem fogadta el, s végül Győr város és megye egyházi fő szónokává nevezték ki.⁷⁵

A hadbírószági vizsgálat szerint beszédet mondott a *Függetlenségi Nyilatkozat* tiszteletére rendezett ünnepségen, és más nyilvános helyeken is izgató beszédek tartott. 1849. június 8-án kiáltványban tudatta kinevezését, követelte, hogy a lelkészek hirdessék Magyarország és a magyar nemzet függetlenségét, hogy minden igaz magyarnak a hazáért élni vagy halni kell. 1849. június 22-én kelt kiáltványában harcra hívta a magyarokat, hangoztatva, hogy a felkelők ügye szent és Isten velük van. 1852. január 15-én felségárulás miatt kötél általi halálra és az azzal együtt járó vagyonekobozásra ítélték és nevét kiszögezték a bitófára.⁷⁶

Kovács István bocsári plébános-helyettes és a helybeli nemzetőrség századosa a szerbek elől 1849. januárjában Szegedre menekült.⁷⁷ 1849. január-februárban délvidéki menekültekből, főként a Bocsárral szomszédos kertészségekből elmenekült férfiakból megszervezte az 1. torontáli önkéntes zászlóalj, melynek őrnagy rangban parancsnoka is volt. Alakulatának feloszlását követően, 1849. június közepétől parancsörtszt volt Guyon Richárd tábornok mellett a IV. hadtestben. A szabadságharc leverését követően török felségterületre menekült, és miután áttért a református hitre, Sumlában, 1849. december 24-én feleségül vette Ottoványi (Winter) Fannit, a törökországi osztrák kémszervezet egyik tagját.⁷⁸

Kovács István már az Amerikai Egyesült Államokban élt, amikor távollétében a pesti cs. kir. hadbírószág 1852. január 15-én kötél általi halálra ítélt. Kanzler hadbíró kiemelte,

⁷² Mednyánszky 1858. 35–36. o.

⁷³ Zakar 1992. 136–149. o.

⁷⁴ HL Pesti Krg. 1852-7/19. 246–251. fol.; MH 3. évf. 668. sz. (1851. szeptember 23.) 2609. o.; *Magyar Hírlap*, 1852. május 7. (760. sz.) 3552. o.

⁷⁵ Rónay – Hölvényi 1996. 38–58. o.; Hermann 1998. 300–301. o.

⁷⁶ HL Abszolutizmus-kori iratok Pesti Krg. 1852-7/22. 260–269. fol.

⁷⁷ Zakar 2012. 1282–1285. o.

⁷⁸ Bona 2000. 458–459. o.; Hajnal 1927. I. k. 333., 341–342. o.

hogy 1849. február elején néhány nap alatt Szegeden Herrl József házában 500 önkéntest toborzott, illetve, hogy szabadcsapatát a honvédek által zsákmányolt tárgyak biztonságba helyezésére használták. Guyon melletti szolgálatáról is említést tett, és súlyosbító körülményként vette figyelembe, hogy cselekedeteit papként hajtotta végre. Nevét távollétében kiszögezték a bitófára.⁷⁹

Halálos ítéletek, majd kegyelem útján azonnal szabadlábra helyezett vádlottak

A halálos ítéletek jelentős részét nem hajtották végre, hanem kegyelem útján módosították, többnyire vasban eltöltendő várfogságra, de kivételesen más módon is. A minisztertanács és Haynau közti feszültségeknek köszönhetően került szabad lábra Bolgár József szilági katolikus káplán, a váci szeminárium prefektusa. Alexander Bach belügyminiszter 1850. április 16-án felszólította Haynaut, hogy állítson össze egy listát a politikai elítéltekről. Haynau nem teljesítette a kérést, de végül a császár határozott felszólítására engedelmesskedett. Július 5-én a pesti cs. kir. hadbírószágon hozott 34 halálos ítéletet megerősítette, majd a vádlottakat még aznap kegyelemben részesítette és szabad lábra helyezte. Ez a kegyelmezési cselekmény, mivel csorbította Ferenc József tekintélyét, Haynau azonnali nyugalmazásához vezetett.⁸⁰

Bolgár József katolikus pap két év káplánkodás után 1847-ben a bécsi Augustineum növendéke, majd egy évvel később a váci papnevelő intézet prefektusa és a symbolica helyettes tanára volt.⁸¹ Bolgár vesztét kis híján egy nyomtatásban megjelent prédikációja okozta. 1849. május 17-én ünnepelték meg Vácon Magyarország függetlenségének kimondását. A nagymisét követően Bolgár beszédet mondott, amelyben „mint polgár és pap” szólt az egybegyűltekhez. Szerinte „minden jó hazafi” keble örömmel telik el ezen az ünnepen, „mert ki a hitszegő Habsburg-Loharingeni házat még ezek után is visszahajtaná, az leghálátlanabb fia lenne a hazának, s nem méltó, hogy e föld táplálja őt”. Az uralkodóház fellázította ellenünk a nemzetiségeket, „sőt oly mélyen süllyedett már a gonoszságban”, hogy Erdélyben az oroszokat is behívta ellenünk. Nincs más kötelességünk, „mint kormányunk eljárását minden kitelhető módon könnyebbíteni”. Végül Szabó Imrének, a *Katholikus Néplap* szerkesztőjének harcra buzdító versével, illetve (név említése nélkül) Lévay Sándor egri nagyprépost haza védelméért könyörgő imádságával zárta beszédét.⁸²

A hadbíró a prédikáció nyomtatott példánya alapján ismertette annak gondolatmenetét, súlyosbító körülményként vette figyelembe, hogy nagyon gyalázta a dinasztiát, és hogy osztogatta beszédének nyomtatott példányait. Enyhítő körülményként vette figyelembe, hogy a helybeli városparancsnok, illetve Zichy Hippolit váci kanonok és alsóvárosi plébános parancsára mondott beszédet. Ennek ellenére 1850. május 7-én kötél általi halálra és vagyonelkobzásra ítélték. Haynau megerősítette az ítéletet, majd kegyelem útján mindkét részét eltörölte. A halálra ítélt Bolgárt 1850. július 5-én szabad lábra helyezték.⁸³

⁷⁹ HL Abszolutizmus-kori iratok, Pesti Krg. 1852-6/72. 257–266. fol.

⁸⁰ Hermann 1999. 116–119. o.

⁸¹ Chobot II. k. 1917. 706. o.

⁸² Tragor 1908. 401–406. o.

⁸³ HL Abszolutizmus-kori iratok, Pesti Krg. 1850-4/77. 204–210. fol. Bolgár ítéletét a sajtó alapján közölte Tragor 1908. 407–408. o.

Szintén Haynau szeszélyének köszönhető kiszabadulását Jeszenszky László hódmezővásárhelyi evangélikus lelkész is, akit 1849. szeptember 5-én tartóztattak le. A korábban konzervatív beállítottságú lelkész 1844-ben, a helybeli evangélikus templom felszentelése kapcsán a keresztény felekezetek békés együttélésének fontosságát hangsúlyozta.⁸⁴ 1848. május 16-án a Békési egyházmegye felkérte, hogy a szarvasi főiskola tanácsával együtt készítsen javaslatot az állami finanszírozás és az evangélikus egyház szabadságának összeegyeztetéséről. Jeszenszky az állam és az egyház szoros kapcsolatában, a közgyűlés jogkörének kiterjesztésében és az egyház országgyűlési képviselőjében látta az autonómia védelmének eszközét. 1849 tavaszán egy levelében szégyenletesnek nevezte azt, hogy Hódmezővásárhely késlekedik az újoncok kiállításával, az iskolás gyerekeknek pedig a szabadságharc eseményeit magyarázta.⁸⁵

A szabadságharc alatt belépett a helybeli Honvédelmi Egyesületbe és a népgyűlésnek is gyakran felszólalt. Beszédeiben a haza megvédésére és az osztrák–orosz csapatok elleni harcra buzdította hallgatóit. Felsőérettől sem riadt vissza: „Ferdinánd helyett egy gyereket ültettek a trónra – mondta például – mint egy majmot, és az emberek megkoronázták, mintha csak a kalapjukat tették volna rá. A király egy türannosz és szöszegő, mert a jóváhagyott szabad intézményeket visszavette.” Kapcsolatban állt a *Nép Barátja* és a *Tiszavidéki Újság* című forradalmi lapokkal és magával Kossuth Lajossal is. Kanzler hadbíró enyhítő körülményként vette figyelembe, hogy korábban konzervatív meggyőződésű volt, tevékenységének nem volt sikere, és hogy 1849 szeptemberétől 1850 áprilisáig vizsgálati fogságban volt. A hadbírószágon ennek ellenére szótöbbséggel kötél általi halálra ítélte április 20-án. Haynau megerősítette az ítéletet, majd 1850. július 5-én kegyelemből elengedte azt, és a vádlottat szabadon bocsátották.⁸⁶

Egy ortodox pap-képviselő is e váratlan amnesztia-sorozatnak köszönhető kiszabadulását. Pap Zsigmond (Sigismund Pop) kővári lelkészt, a radikálisok feltétlen hívét Kővár vidékén választotta meg képviselőjének a zömében román lakosság. Az orosz fenyegetésre való tekintettel a román–magyar együttműködés feltétlen híve volt, kiáltványában és az általa szerkesztett *Amicula poporului* című lapban a románokat a szabadságharc feltétlen támogatására szólította fel. 1849. február 4-től az OHB titkára volt, tavasszal belépett a Radical Pártba és szorosan együttműködött Nicolae Bălcescuval is.⁸⁷ Az országgyűlés jegyzőkönyvei bőven elég bizonyítékot szolgáltatottak ellene. Azzal védekezett, hogy félt, és az országgyűlésen passzívan viselkedett, ennek azonban éppen az ellenkezője derült ki a hivatalos iratokból. Így például 1849. április 26-án támogatta Kossuth javaslatát 50 000 újonc kiállítására és kifejtette, hogy Erdély már összeolvadt Magyarországgal. Támogatta Magyarország függetlenségének kimondását, és maga is aláírta a hódoló nyilatkozatot. Mindezerért 1850. június 16-án egyhangúan kötél általi halálra ítélték, de Haynau az ő büntetését is kegyelem útján elengedte és szabad lábra helyeztette.⁸⁸

⁸⁴ Jeszenszky 1844. 1–16. o.

⁸⁵ *Kertész* 2002. 36., 43., 110., 134. o.

⁸⁶ HL. Abszolutizmus-kori iratok, Pesti Krg. 1850-1/322. 392–407. fol.

⁸⁷ *Pálmány* 2002. 688–690. o.

⁸⁸ HL. Abszolutizmus-kori iratok, Pesti Krg. 1850-1/550. 439–444. fol.

Börtönbüntetésre enyhített halálos ítéletek

Váccal hozható kapcsolatba Csuthy Zsigmond református lelkész esete, akit 1848 májusában helyeztek át Vác elővárosába, Kisvácsra. A hadbírói előterjesztés szerint 1849. június elején Kmety György ezredes utasította, tartson egyházi szónoklatot Magyarország függetlenségének tiszteletére. Az ezredesnek nem tetszett az elhangzott prédikáció, ezért a honvédség egyik tábori lelkésze egy beszéd-tervezetet készített neki, hogy azt felolvassa a templomban. Az 1849. június 11-én elhangzott egyházi szónoklat tele volt súlyosan felségsértő kitételekkel. Eszerint a magyarok „megkoronázott hóhérukat örökre száműzték hazájuk megszentelt földjéről”, Windisch-Grätz is megkapta a magáét, akit a szónok „újkori kannibál”-ként és szörnyetegként jellemzett, aki „kegyetlenebb Attilánál”. A tábori lelkésszel kapcsolatban mesét a hadbíró nem hitte el, mivel Csuthy kinyomtatta prédikációját, ő készítette a korrektúrát, és ő fizette a költségeket is. Sok tanú vallott ellene, ráadásul a kéziratban az ő kézirata volt látható.⁸⁹

A református lelkészt 1851. március 21-én tartóztatták le, és 1851. október 1-jén forradalmi proklamációk szószékéről való kihirdetése és a június 11-i prédikációja miatt kétél általi halálra ítélték, de az uralkodó 1852. március 27-én hat éves várfogságra enyhítette büntetését, amibe vizsgálati fogságát is be kellett számítani. Ferenc József 1852. szeptember 11-én négy évre mérsékelte büntetési idejét, ami így 1855. március 20-án ért véget.⁹⁰

Domsics Antal gákovai katolikus plébánost először 1849. augusztus 29-én tartóztatták le a szabadkai cs. kir. térparancsnokság jelentése alapján, december 13-án⁹¹ azonban bizonyítékok hiányában elbocsátották.⁹² Rögtön visszaindult plébániájára, de először téli ruhát kellett szereznie, majd Dunaföldváron, ahol nővére lakott, a nagy havazás hátráltatta utazását. Hívei közben bepanaszolták a kalocsai szentszéknél, így ott is vizsgálat folyt ellene. A vádak között szerepelt, hogy a plébános elhanyagolja kötelességeit, erkölcstelen, rossz magaviseletű, gyűlöli a németeket. Maga Domsics tagadta, hogy azt mondta volna, „szívesebben hallgatom egy magyar kutya ugatását, mint egy német beszédét”. A tanúvallomásokból csak annyi derült ki, hogy a szabadságharc alatt többször intette híveit a magyar kormányhoz való ragaszkodásra. A szentszék így nem találta bűnösnek és megpróbálta visszahelyezni javadalmába, de mivel a lakosság ellenállt, inkább Horgosra küldték plébános-helyettesnek.⁹³

1851-ben azonban újra letartóztatták, mert újabb vádak merültek fel ellene. A kalocsai érsekség megpróbálta megvédeni plébánosát, állítva, hogy a plébános lelkészi kötelességeinek mindig pontosan és lelkiismeretesen megfelelt, szerény életmódot folytatott és hívei sosem panaszkodtak rá. Ez utóbbi állítást azonban Kanzler hadbíró-százados kétségbe vonta, hiszen éppen ők jelentették fel a hatóságoknál. A vád szerint 1848. október 15-én örömmel fogadta a hírt, hogy Jellačićot felakasztották, és azt a pletykát is terjesztette, hogy „Jellačić egy Belzebub, Zsófia a nagynénje és kurvája, és Ferenc József az ő fia”. A szerb-császári haderő elől elmenekült, a magyarokat viszont örömmel fogadta.

⁸⁹ HL Abszolutizmus-kori iratok, Pesti Krg. 1852-7/44. 357–362. fol.

⁹⁰ HL Abszolutizmus-kori iratok, Pesti Krg. 1852-7/44. 355–356. fol.; HL Abszolutizmus-kori iratok, Pesti Krg. 1852-10/28. 400. fol.

⁹¹ Domsics szerint 14-én.

⁹² HL Abszolutizmus-kori iratok, Pesti Krg. 1852-6/71. 247. fol.; *Lakatos – Sarnyai* 2001. 174–177. o.

⁹³ *Lakatos – Sarnyai* 2001. 188–189., 194–197., 227. o.

A forradalmi kiáltványokat kihirdette és erőteljesen izgatott az osztrák kormány ellen. 1849 húsvétját követően arról prédikált, hogy Magyarországnak már nincs szüksége királyra, a császári házat száműzték, az ország pedig köztársaság. Az uralkodónak szorinthe olyan sok bűne van, hogyha egy hat éves gyerek háromszáz évig élne, akkor sem tudná az összes bűnt felsorolni. 1849. április 29-én, a *Függetlenségi Nyilatkozat* kihirdetését követően fegyverbe szólította a lakosságot, ekkor néhányan elhagyták a templomot, mire ő utánuk kiáltott: „Az olyan emberek, mint ti, akik nem akarják a felfegyverzetteket követni, nem méltók arra, hogy magyar kenyeret egyenek!”⁹⁴

1851. november 8-án felségsértésért kötél általi halálra és vagyonelkobzásra ítélték. Ferenc József 1852. március 27-én a vagyonelkobzás fenntartása mellett az ítéletét 6 év várfogságra enyhítette, amelybe 9 hónap és 27 napon át tartó vizsgálati fogságát is beszámították.⁹⁵ Az 1850-es években, amikor Josephstadtban, a vártemplomban betiltották a magyar énekeket, a fogoly katolikus papok „Domsics bátyó” előéneklése mellett énekelték a latin egyházi énekeket.⁹⁶ 1856-ban, szabadulását követően nyugdíjazták.⁹⁷

Gaál György kiliti (Somogy megye) református lelkészt 1850. október 2-án tartóztatták le. Azzal vádolták, hogy 1849 májusában nemcsak ismertette a magyar kormány népfelkeléséről szóló rendeletét, hanem fellázította a lakosságot és személyesen vezette az összeírást. 1849. július 15-én egy népgyűlésen ismertette a forradalmi kormány rendeletét és az osztrák–orosz csapatok ellen prédikált. Megváltoztatva Jézus szavait, így buzdította híveit: „Aki megdob titeket kővel, azt sújtsátok mennykővel!” Szívén viselte a népfelkelők felfegyverzését és készenlétben tartását is. A vádlott azzal védekezett, hogy ő csak a forradalmi kormány parancsait teljesítette és folytonos terrorizmus alatt állt. Ennek ellenére a hadbírószágon 1850. február 21-én egyhangúan kötél általi halálra és vagyonelkobzásra ítélték. Haynau még aznap húsz év várfogságra enyhítette az ítéletet.⁹⁸

Hajdú Lajos református lelkész letartóztatását Temesváry István Csongrád és Csanád megyék császári biztosa kezdeményezte a szentesi népgyűlésen, 1849. július 1-jén tartott beszéde miatt.⁹⁹ Ezen a népgyűlésen Hajdú Lajos is felszólalt és követelte, hogy a város lakossága ragadjon fegyvert, álljanak véres bosszút legyilkolt hozzátartozóikért, és siessenek Magyarország védelmére, oda, ahová a szükség parancsolja. Ő maga Rákosmezejét ajánlotta, és felhívását a cél elérése érdekében egy Istenhez intézett fohással zárta. Beszédében Hajdú súlyosan szidalmazta a császárt. Az osztrák és az orosz uralkodót „a pokol ivadékainak” nevezte, akik egyesülve „ki akarják oltani a szabadság fényét és el akarják rabolni a szabadságot és a függetlenséget”. A szentesi lelkész-tanító ráadásul kinyomtatatta beszédét és tanítványai segítségével 6 krajcárért árulta azt. A 150 példányból 60-70-et megvásároltak a szentesi lakosok.¹⁰⁰

⁹⁴ HL Abszolutizmus-kori iratok, Pesti Krg. 1852-6/71. 250–253. fol.

⁹⁵ HL Abszolutizmus-kori iratok, Pesti Krg. 1852-6/71. 245–246. fol.

⁹⁶ *Földy János*: Visszapillantás a múltba. MTA Kézirattár, Naplók, K 686. 75. A naplóbejegyzést szabadon átirat változatban közli: *Földy* 1939. 125. o.

⁹⁷ *Lakatos – Sarnyai* 2001. 227. o.

⁹⁸ HL Abszolutizmus-kori iratok, Pesti Krg. 1850-1/105. 609–617. fol.

⁹⁹ *Labádi* 1995. 21. o.

¹⁰⁰ HL Abszolutizmus-kori iratok, Pesti Krg. 1849-2/350. 476. fol.

Hajdút szeptember 10-én Szentesen letartóztatták, majd Pestre szállították.¹⁰¹ A pesti hadbírószágon egy halálra ítéletről készített kimutatás szerint a szentesi református lelkész 1849. szeptember 21-kétől kezdve tartották őrizetben.¹⁰² Az Újépületben tartották fogva, ahol számos lelkész és pap osztozott vele a vizsgálati fogság megpróbáltatásaiban. Ő mutatta be Könyves Tóth Mihályt, a nagy hírű debreceni prédikátort Barsi (Neumann) József volt bicskei plébánosnak, és gyakran meg is vendégelte rabtársait „hol reggeli, hol ozsonna táján jó alföldi kenyérral és sajttal”.¹⁰³

A református lelkész 1849. október 4-én tett vallomásaiban azzal védekezett, hogy noha előjárótól nem kapott közvetlenül parancsot beszédének kinyomtatására, mivel a kormány hivatalos lapjában, a *Közöny*ben megjelent egy felhívás a nép lelkesítésére, ő úgy gondolta, kötelezően így kellett eljárnia.¹⁰⁴ Müller hadbíró-százados nem fogadta el Hajdú védekezését, és ezt annál is inkább megehetette, mivel a vádlott lelkészársai, Kiss Bálint és Dobosy Mihály is ellene vallottak. Szerintük Hajdú inkább politikai ügyekkel foglalkozott, semmint hivatalával, hogy ezáltal megnyerje magának a nép jóindulatát.¹⁰⁵

Hajdú az utolsó szó jogán nem kívánta vallomását további részletekkel kiegészíteni. A pesti cs. kir. hadbírószágon 1849. november 23-án egyhangúan kötél általi halálra ítélte.¹⁰⁶ Az ítélet indoklása szerint Hajdú Lajosra rábizonyították, hogy 1849. április 14-én a városi tanács ülésén a honvédeknek álló katonák számára pénzadományt tett, és négy éven át évi 8 forint adó befizetésére kötelezte magát. Július 1-jén a szentesieket a császári és a cári csapatok elleni fegyveres felkelésre hívta fel, és az uralkodót a legdurvább kifejezésekkel szidalmazta. Ezt a felhívását kinyomtatta és a felkeléshez csatlakozó szegény rétegek között osztotta szét az abból származó bevételt. Ezáltal tettleges támogatást nyújtott a felkelésben résztvevő fegyveres erőknél és felségárulást követett el, amiért teljes vagyonának elkobzása mellett kötél általi halálra ítélték. Az ítéletet Julius von Haynau tábornagymásnap megerősítette, egyúttal a halálos ítéletet húsz éves, vasban eltöltendő várfogságra enyhítette. Az ítéletet 1849. november 27-én kihirdették, és az elítélt azon naptól számítva megkezdhetette annak letöltését.¹⁰⁷ Hajdú Lajos 1856. április 3-án kegyelem útján szabadult fogságából. A kisújszállási református egyház azonnal megvásárolta a gimnázium vallástanárának, később latin és görög nyelvet, valamint számtant és mértant is tanított.¹⁰⁸

Hering Lipót újvidéki katolikus káplánt forradalmi kiáltványok kihirdetésével vádolták. A vádlott maga is elismerte, hogy Jellačić ellen felolvasott egy hirdetményt, Kossuthkalapot hordott, amelyet 1849. április 14-ét követően egy vörös toll díszített, illetve, hogy több ízben fegyverrel a kezében nemzetőri szolgálatot teljesített. A hadbíró enyhítő körülményként vette figyelembe, hogy nem játszott kiemelkedő szerepet a forradalomban, illetve, hogy a lázító szónoklatok megtartását nem lehetett rábizonyítani. Ennek ellenére

¹⁰¹ MNL CsML SzL IV. B. 168. Szentesi cs. kir. Szolgabírószágon (K.k. Stuhlrichteramt) Általános közigazgatási iratok. Szolgabírói levelezőkönyv (kimenő levelek) b, 28.k. 1850:115.; *Zakar* 2014. 35–49. o.

¹⁰² HL Abszolutizmus-kori iratok. Pesti Krg. 1850-5/595. 83–84. fol.

¹⁰³ *Barsi* 1988. 102. o.

¹⁰⁴ HL Abszolutizmus-kori iratok. Pesti Krg. 1849-2/350. 477. fol.

¹⁰⁵ HL Abszolutizmus-kori iratok. Pesti Krg. 1849-2/350. 476–478. fol.

¹⁰⁶ HL Abszolutizmus-kori iratok. Pesti Krg. 1849-2/350. 480–481. fol.

¹⁰⁷ HL Abszolutizmus-kori iratok. Pesti Krg. 1849-2/350. 482. fol. Az ítélet másolata magyar fordításban fennmaradt az aradi ereklyemúzeum anyagában is. CMA, Aradi Ereklyemúzeum MR 2734.

¹⁰⁸ Szinnyei József szerint magyar irodalmat és történelmet is tanított. *Szinnyei* 1896. 262. o.

1851. november 19-én kötél általi halálra ítélték, igaz, az uralkodó 1852. március 27-én a vagyonelkobzás fenntartása mellett két év várfogságra enyhítette büntetését, amelybe öt hónap és tizenhat napon át tartó vizsgálati fogsága is beszámított.¹⁰⁹

Klumpaczky Alajos katolikus káplánt egy 1849. május 31-én, az egri főszékesegyházban tartott prédikációja miatt vonták felelősségre, amelyben a császári család, az uralkodó ház és az orosz hadsereg ellen izgatott. Beszédében megállapította, hogy nemzetünk végképp elidegenedett a királyi családtól. „Tehát még nem elég a sírhalom, mely a kegyetlenül legyilkolt, vagy dicsőn elesettek fölött sok ezrenként emelkedik a két testvér hazában, – még kevés a pusztulás, mely honunk gazdagabb részein is éhséggel, nyomorral fenyegetve a lakosságot; hirdeti Ausztria nagylelkűségét!” – ironizált a szószékről. Mit tesz az osztrák család? Az oroszot hívja segítségül, márpedig tudjuk, hogy Oroszország börtön. Ha az osztrák sereg dúlt és rabolt, mit fog tenni a barbár orosz sereg, ha népünk nem kel fel ellene? – tette fel a költői kérdést. Ha nem harcolnánk, századokkal lemaradnánk a polgárosuló nemzetektől. Végül az oroszokat a katolikus vallás ellenségeinek állítva be, harcra biztatta a jelenlévőket.¹¹⁰

A szónoklat nyomtatásban is megjelent, amely bőven elegendő bizonyítékot szolgáltatott a vádlott elítéléséhez. Klumpaczky a forradalmi kormány terrorizmusára és arra hivatkozott, hogy parancsra cselekedett, de ezt nem tudta bizonyítani. Müller hadbíró előterjesztésére így a hadbírószágon 1850. január 19-én kötél általi halálra ítélte, amit Haynau néhány nappal később tizenöt éves, vasban eltöltendő várfogságra enyhített, de alig kezdte meg büntetésének letöltését, amikor az uralkodó három éves várfogságra mérsékelte azt.¹¹¹

Könyves Tóth Mihály debreceni református lelképásztor neve összeforrt a debreceni lelképásztorok igehirdetésének demokratikus irányba fordulásával.¹¹² Számos népgyűlés szónokaként elkísérte a debreceni nemzetőröket az aradi táborba. Müller hadbírónak is feltűnt kalapját díszítő vörös tolla, amellyel radikális politikai meggyőződésére utalt. Később maga így foglalta össze szerepét: „Míg az országgyűlés Debrecenben volt, egészen bele voltam mártva az események tajtékba zúgó folyamába. Csapó utcai házamnál, melyet a Medgyessy-famíliától vettem meg, lakott Kossuthnak az édesanyja s testvére Meszlényiné szül. Kossuth Zsuzsánna, kik akarva, nem akarva pressziót gyakoroltak reám. Nekem kellett március 15-én prédikálnom a Nagytemplomban, nekem kellett Kossuth Lajos előtt 1849. április 14-én fáklyás zene alkalmával beszédet tartani.”¹¹³ Április 29-én ő magyarázta hallgatóságának a *Függetlenségi Nyilatkozatot* is. Az ő házában lakott Pálfi Albert, a *Marczius Tizenötödike* szerkesztője és Jámbor Pál pap-költő, s hozzá járt panaszkodni Petőfi Sándor, mikor fia születése idején anyósa átvette náluk a parancsnokságot.¹¹⁴

Mivel Könyves Tóth Mihály rengeteg cikket írt különböző hírlapokban, és több prédikációja nyomtatásban is megjelent, ráadásul a felségsértő beszédek elmondását is beismerte – azzal mentegetve magát, hogy megtartásukra parancsot kapott –, Müller hadbíró felségárulás miatt kötél általi halálbüntetést javasolt. Indoklásában kiemelte, hogy a vád-

¹⁰⁹ HL Abszolutizmus-kori iratok, Pesti Krg. 1852-7/59. 428–435. fol.

¹¹⁰ Klumpaczky 1849. 1–16. o.

¹¹¹ HL Abszolutizmus-kori iratok, Pesti Krg. 1850-1/281. 791–802. fol.

¹¹² Varga 1936. 17. o.

¹¹³ Könyves Tóth 1996. 15. o.

¹¹⁴ Szabó 1948. 284., 495., 498. o.

lott cikkeivel és beszédeivel jelentősen hozzájárult a felkelők céljainak megvalósulásához, és 1849. április 14-ét követően is lelkesen támogatta a szabadságharc ügyét. A hadbírótság elfogadta az 1849. november 23-án kelt előterjesztést, de egyúttal az ítélet enyhítését is javasolta. Másnap Haynau húsz éves, vasban eltöltendő várfogságra mérsékelte az ítéletet.¹¹⁵

Kezdetben Olmützben, majd 1852. június 1-jétől Josephstadtban raboskodott. Utóbbi börtönben Jakab Mihállyal, Hajdú Lajossal és Sillye Gáborral volt szobatárs. Földy János – egyik rabtársa – feljegyzései szerint a református lelkész az angol nyelv tanulásának buzgó támogatója volt. Máskor sakkozással ütötték el az időt. Amikor azonban Könyves Tóth Mihály 1854. december 6-án este egymás után három játszmat is elvesztett, „oly dühbe jött, hogy a sakktablát földhöz vágta és az ártatlan alakokat lábaival össze-vissza taposta és összetörte, mondván, hogy az életben többé játszani nem fog.”¹¹⁶ Büntetésének kétharmad részét elengedte az uralkodó, végül 1856. április 6-án szabadult ki fogságából.¹¹⁷

Sörös Imre, a kalocsai érsekség könyvtárosa egyházi reformokat támogató magartása miatt már 1848-ban szembekerült egyházi főhatóságával. A szabadságharc leverését követően egy darabig bujkált, majd 1850. szeptember 19-én feladta magát a hatóságoknak. A vizsgálat hamar fényt derített arra, hogy 1849-ben tagja volt a „Solt Járási Bizottmány”-nak, amely a forradalmi közigazgatás helyi szervezete volt. A kalocsai kaszinó elnökeként 1849. április végén egy izgató beszédet tartott a helybelieknek, amelyben hangsúlyozta, hogy a magyar zászlónak „örülnünk kell, mert az a szabadság szimbóluma”. 1849. május első felében Kecskeméten volt a megyei igazgatás újjászervezése miatt. A keresztes hadjárat alkalmával két prédikációt tartott, az elsőt 1849. június 21-én a kalocsai székesegyházban, a másodikat 24-én a fajszi plébániatemplomban. Mindkettőben általános fegyveres felkelésre szólította fel híveit a császári és a cári kormány ellen, szidalmazta az uralkodóházat, a császárt, az egyházi és világi hatóságokat. A császárt többek között „egy vérszomjas vadállat”-nak nevezte. Végül kérte Istent, büntesse meg az uralkodót, Kossuthnak pedig adjon hosszú életet, és felszólította híveit, imádkozzanak Kossuthért. E szónoklatai miatt felségárulással vádolták. Ezt a tanúvallomások és az iratok, melyek tartalmát részben elismerte a vádlott, tökéletesen bizonyították. Sörös elismerte a terhére rótt cselekményeket, de tagadta, hogy bizottmányi tagként izgatta volna a népet, illetve hogy a császárt, vagy a császári katonaságot szidta volna, mindazonáltal ezt a tanúvallomások bizonyították. Súlyosbító körülményként vette figyelembe a hadbíró, hogy többféle módon vett részt a forradalomban és hogy 1849. június 21-én a császárt is szidalmazta.¹¹⁸ Kanzler hadbíró előterjesztésére ezért 1851. október 1-jén kötél általi halálra ítélték, de az ő ítéletét sem hajtották végre. Albrecht főherceg 1852. április 10-én tudatta az érintettekkel, hogy az uralkodó tíz éves várfogságra mérsékelte büntetését. Josephstadtban raboskodott és Gizella főhercegnő születése alkalmából, 1856-ban részesült amnesztiában.¹¹⁹

¹¹⁵ HL Abszolútizmus-kori iratok, Pesti Krg. 1849-1/217. 259–266. fol.

¹¹⁶ *Földy János*: 1854. évi Naplóm November és December hónapokról. MTA Kézirattár, Naplók, K 686. 32., vö: *Földy* 1939. 168–169. o.

¹¹⁷ *Könyves Tóth* 1996. 15. o.

¹¹⁸ HL Abszolútizmus-kori iratok, Pesti Krg. 1852-1/173. 326–335. fol.

¹¹⁹ *Hermann* 1932. 102. o.

Egyidélúleg zajlott a két pest-budai radikális beállítottságú katolikus pap, Schwendtner Mihály és Simon Ferenc elleni eljárás.¹²⁰ Schwendtnert először 1850. január 1-jétől vonták vizsgálat alá, de mivel nem voltak ellene súlyos vádak, szabadlábbon maradhatott. Azzal gyanúsították, hogy tábori pap volt a honvédségben és 1849. május 2-án beszédet mondott a Dom Miguel ezred egyik zászlóaljának. 1850. március 29-én vallomásában előadta, hogy budai káplán volt, a forradalomtól távol tartotta magát és 1848. december 31-én az OHB parancsára Leányvárnál csatlakozott a félkelő hadsereghez. Ezek tovább vonultak és ő Debrecenbe ment, ahol március elejéig a piaristáknál húzta meg magát. Felismerték és újra a forradalmi hadsereghez utasították, amivel együtt ő március végén [!] Pestre érkezett. A *Függetlenségi Nyilatkozatot* rezignációval fogadta, és engedély nélkül édesanyjához ment. 1849. május 1-jén Aulich Lajos tábornok felszólította, hogy másnap tartson a Rákos-mezőn egy tábori misét, de teljesen zavarba jött, amikor Aulich azt mondta neki, hogy zászlót kell szentelnie és kitüntetést kell átadnia a Dom Miguel zászlóaljnak. Se rituáléja, se szentel vize nem volt, nem készült erre, ahogy tudta, elvégezte a szertartást. Ő nem politizált, Patay István alezredes tartott egy hosszú beszédet. Ettől kezdve teljesen visszavonult és elbocsátását kérte, ami május végén meg is történt. Ez a vallomás valóban mestermű volt, a mai olvasó azonban nem érti, hogy nem tűnt fel a hadbírónak, hogy a vádlott a magyar hadsereggel nem lehetett márciusban Pesten. Mühlvenz hadbíró elrendelte az eljárás leállítását, mondván, hogy Schwendtner nem játszott jelentős szerepet a forradalomban.¹²¹

Schwendtner tagadott, illetve átértelmezte a valóságot, mint oly sok vádlott társa. Ő azonban olyan ügyesen adta elő az általa kreált történetet, hogy azzal teljesen félrevezette a pesti hadbírószágot. 1850. július 8-án viszont az időközben felmerült újabb vádak miatt letartóztatták. Scitovszky János esztergomi érsek ekkor rosszállásának adott hangot bebörtönzött papja helyzete miatt. Válaszként Johann von Appel cs. kir. tábornok 1851. április 11-én kelt levelében összefoglalta Scitovszkynak a vádlott bűncselekményeit, kiemelve, hogy Schwendtner tevékenysége, kiváló szellemi adottságai miatt mind az államra, mind pedig az egyházra nézve rendkívül veszélyes volt. Állítása szerint Schwendtner papi méltóságát a vizsgálati fogságban is szem előtt tartották. Naponta 6 órát lehetett a levegőn, illetve érintkezhetett más vizsgálati fogságban lévő személyekkel, és táplálkozását is csak a szükséges mértékben korlátozták. Mindezek ellenére Appel elutasította, hogy Schwendtnert szabad lábra helyezték.¹²²

Súlyos vádak merültek fel ellene, és ezeket rá is bizonyították. 1848 tavaszán gyűlésbe hívta a pest-budai fiatal papokat, és ott a fennálló rend és az egyházi hierarchia ellen szónokolt, felszólította őket, hogy Kossuth ügyét támogassák, mert így találnak nála és az országgyűlésnél támogatásra.¹²³ Azután magyaros, polgári ruhában járt és szakállt viselt, Bende Mihály álnéven több a császári házat és a hierarchiát szidalmazó cikket írt, politikai összefüggéseket és az országgyűlés üléseit látogatta, ráadásul Kossuth Lajossal is bizalmas viszonyban volt. Önként beíratta magát a nemzetőrségbe, egy ízben őrt állt a hajóhídnál, továbbá az 1848. október 3-ai manifesztum után az embereket a krisztina-

¹²⁰ Zakar 2003. 87–89. o.

¹²¹ HL Abszolutizmus-kori iratok, Pesti Krg. 1852-7/65. 486–487. fol.

¹²² EPL AE Scitovszky-iratok, Cat. 21. 1851:1328.

¹²³ Az 1848. április 15-ei gyűlés háttéréről, illetve követeléseiről lásd Zakar 2016. 27–30., 133–143. o.

városi templomban a nemzetőrségbe való belépésre bátorította. Az akkori pesti plébános buzdítására 1848. december 31-én csatlakozott a honvédséghez, és a katonákat egyházi öltözetben biztatta a hősies harcra. A császári csapatok bevonulásakor nem maradt Pest-Budán, hanem Debrecenbe menekült, továbbá a felségsértő április 14-i nyilatkozatot követően a felkelés leveréséig tábori lelkész volt, 1849. május 2-án a Rákos-mezőn tábori misét tartott és beszédet is mondott.¹²⁴

Néhány császárpárti plébános (Horeczky Ferenc, Muchay Ignác, Sterbetzky Kamill) is vallomást tett ügyében. Oehl hadbíró ezek után csak halálbüntetésre tehetett javaslatot, de egyúttal az enyhítő körülmények felsorolásával (a forradalom előtt büntetlen volt, a felettese biztatására lett tábori pap; 1849. április 14-ét követően nem játszott kimagasló szerepet; és elbocsátását szorgalmazta a hadseregből; 1850. július 8-a óta vizsgálati fogságban van), nyitva hagyta annak a lehetőségét, hogy az uralkodó megkegyelmezzon a vádlottnak és mérsékelje büntetését. 1851. december 2-án halálra ítélték, de Ferenc József az ő büntetését is 1852. március 27-én hat év várfogságra enyhítette, amibe egy év, kilenc hónap és huszonhat napos vizsgálati fogságát is beszámították.¹²⁵

Scitovszky János esztergomi érsek már 1849-ben intézett egy általános folyamodványt a császárhoz, amelyben a bebörtönzött papok szabadon bocsátását kérte. Jellemző, hogy 1851-ben még mindig hat esztergomi főegyházmegyés pap ült börtönben, sőt, még 1852-ben is születtek újabb ítéletek (így Schwendtner Mihályé és Simon Ferencé). Scitovszky eredménytelenül szorgalmazta 1851. március 6-án kelt, a császárhoz intézett újabb kegyelmi kérvényében a magyar katolikus egyház börtönben sínylő klerikusainak a szabadon bocsátását.¹²⁶

Schwendtner Mihály és az alábbiakban sorra kerülő Simon Ferenc barátságának a börtön sem vetett véget. Mindketten Josephstadtban raboskodtak, és 1852. október 14-én egy közösen szignált levélben kérték érsekküket, szabadítsa ki őket fogságukból. Mint írták, ismét az Úr szőlőjében akarnak dolgozni, amelynek oly sok buzgó munkásra van szüksége, „Isten dicsőségére, hercegi Méltóságod teljes meglegedésére, és az emberiség jóléte” érdekében.¹²⁷ Schwendtner részben nyelvtanulással, részben egy úgynevezett vacsoratársulat megalapításával próbálta meg josephstadti fogságában elütni az időt. „Hankovics György volt a főszakács – rögzítette naplójában Földy János –, vice szakács Schwendtner Misa, a híres tábori cath. pap a derék szónok, és most a josephstadti várban egy hat tagból álló társulat vice szakácsa. A tokányt, a gulyásos húst és a tarhonyát mindég ő készíti. Egyéb étkeket Gyuri.” A foglyok nem kis szomorúságára ezeket a vacsoratársulatokat 1854. december közepén a hatóságok feloszlatták.¹²⁸

Scitovszky 1855-ben Schwendtner kiszabadítása érdekében újra felemelte a szavát. Február 15-én a császárhoz írt levelében kért szerencsétlen sorsú papjának kegyelmet. Igaz, a császári kegy ezúttal sem nyilatkozott meg: május végén tudatták az érsekkel, hogy kérését nem teljesítik. A még mindig börtönben lévő Schwendtner a Josephstadtba

¹²⁴ HL Abszolutizmus-kori iratok, Pesti Krg. 1852-7/65. 488–493. fol. A tábori lelkészek elleni megtorlásról lásd Zakar 1999b. 99–115. o.

¹²⁵ HL Abszolutizmus-kori iratok, Pesti Krg. 1852-7/65 484–485. fol.

¹²⁶ ÖStA HHStA Kabinetsarchiv, Geheimakten. Nachlaß Schwarzenberg. Kt. 10. Fasc. IV. Nr. 245.

¹²⁷ PL AE Scitovszky-iratok, Cat. 21. 1852:3639.

¹²⁸ *Földy János*: 1854. évi Naplóm November és December hónapokról. MTA Kézirattár, Naplók, K. 686. 26. Vö. *Földy* 1939. 134–135., 162., 172–173. o.

látogató édesanyjától értesült a sikertelen kiszabadítási műveletről. A pesti radikális pap-ság vezéralakja csak az 1857. május 9-én kiadott amnesztiarendelet következtében nyerte vissza szabadságát.¹²⁹

Schwendtner barátjának, Simon Ferenc budavári káplánnak is hosszú volt a bűnlajstroma. 1848 tavaszán részt vett a papi gyűléseken, november 15-én Pesten a Múzeum téren zászlót szentelt a 15. (2. székely) határőrgyalogezred 1. zászlóaljának, és olyan forradalmi beszédet mondott, amiért még a hírlapokban is megdicsérték. 1848. december 31-én minden ellenállás nélkül tábori papként csatlakozott Görgei hadtestéhez. Ünnepi misét mondott május végén a budai vár visszavételének örömére. Részletesen ismertette előterjesztésében Oehl százados-hadbírónak a budaörsi búcsúban, 1849. június 3-án tartott prédikációját, amelyben a szabadságról és egyenlőségről beszélt, és hallgatóit további harcra ösztönözte. „Kossuth a mi védő szellemünk, rá kell építenünk, nem pedig az istentelen dinasztiára és a császárra, aki az országot le akarja igázni” – mondta többek között. A világosi fegyverletételig szolgált, majd 1850 augusztusában nyújtotta be a hadbírószágnak igazoló iratát. Súlyosbító körülményként értékelte a hadbíró, hogy papként követte el ezeket a cselekményeket, enyhítő körülményként, hogy a forradalom előtt kifogástalan volt az életmódja, hogy inkább elöljárói biztatására, semmint saját elhatározásából lett tábori pap és hogy nem végzett kimagaslóan veszélyes tevékenységet a felkelők érdekében.¹³⁰

Természetesen őt is kötél általi halálra ítélték 1851. december 2-án, majd a vagyonelkobzás fenntartása mellett az uralkodó 1852. március 27-én a vizsgálati fogság beszámításával két éves várfogságra enyhítette ítéletét. Josephstadti fogságából 1854 áprilisában szabadult, előzőleg ő is nyelvtanulással ütötte el az időt.¹³¹

Összefoglalás

A pesti cs. kir. hadbírószágon tárgyalt lelkészi ügyek Haynau, a császár, illetve a minisztertanács politikai céljainak megfelelően az egyházban található forradalmi elemek megbüntetését és a politikai életből való kivonását szolgálták. A püspökök esetében mindenkinél jól érzékelhető a politikai beavatkozás, a hierarchia alacsonyabb fokán inkább az ítéletek keretét, illetve végrehajthatóságát befolyásolták a politikai tényezők. Gonczeczky János kivégzését (1849. október 8.) követően már nem hajtottak végre lelkészekre halálos ítéleteket, igaz, több radikális pap (Horváth, Mednyánszky, Rónay, Kovács) külföldre menekült, így őket csak képletesen tudták felakasztani.¹³²

A halálos ítéletek kegyelmezési gyakorlatát színesítette Haynau, aki „bosszú”-kegyelmezési akciója során néhány halálra ítélt lelkészt is szabad lábra helyeztetett, akiknek az ítéletét később már nem merték felülvizsgálni. A többség azonban súlyos börtönbüntetéssel váltotta meg életét, volt, aki csak 1857-ben szabadult ki fogságából. A hadbírószágon a vonatkozó rendeletek szerint járt el: a fegyveres felkelés támogatása, illetve az abban való részvétellel, a császár, illetve az uralkodóház szidalmazása (ebben különösen találékonyak voltak az érintettek), illetve a trónfosztás és a *Függetlenségi Nyilatkozat* magyarázata minden eset-

¹²⁹ Földy 1939. 174., 258–260. o.; Hermann 1932. 101–103. o.; PL AE Scitovszky-iratok, Cat. 21. 1855:2953.

¹³⁰ HL Abszolutizmus-kori iratok, Pesti Krg. 1852-7/66. 500–504. fol.

¹³¹ HL Abszolutizmus-kori iratok, Pesti Krg. 1852-7/66. 498–499. fol. Lásd még Hermann 1932. 101. o.

¹³² Természetesen itt kizárólag az 1848/49-es forradalom és szabadságharc alatt elkövetett cselekményeket vettük figyelembe.

ben kimerítette a felségárulás fogalmát. Ugyanakkor az is tény, hogy több hadbíró felhívta előjárói figyelmét az enyhítő körülményekre is (amit ő nem vehetett figyelembe), lehetőséget biztosítva az előjáróknak, hogy kegyelem útján enyhítsék a kimondott súlyos ítéleteket.

BIBLIOGRÁFIA

- Adriányi* 2009. *Adriányi Gábor: A Bach-korszak egyházpolitikája.* H. n., 2009.
- Andics* 1952–1981. A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848–49-ben. I–III. k. Szerk. *Andics Erzsébet.* Budapest, 1981., 1952., 1965.
- Bajnai Beke* 1999. *Bajnai Beke István: Gonczeczky János és az 1848/49-es szabadságharc. Gonczeczky János mezőhegyesi tábori lelkész emlékére, mártírhalála 150. évfordulójára.* Mezőhegyes, 1999.
- Barsi* 1988. *Barsi József: Utazás ismeretlen állomás felé 1849–1856 és Berzsenyi Lénárd rajzai. Az olmtützi foglyok arcképsorozata. Sajtó alá rendezte Simon V. Péter.* Budapest, 1988.
- Bárth* 1975. *Bárth János: Adalékok az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc kalocsai történetéhez. (Cumania III.)* Kecskemét, 1975.
- Bona* 2000. *Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban.* Budapest, 2000.
- Chobot* 1915., 1917. [*Chobot Ferenc:*] A váci egyházmegye történeti névtára I–II. k. Vác, 1915, 1917.
- Fazekas* 2001. *Fazekas Csaba: Gaganetz József eperjesi görög katolikus püspök 1849-ben. Levéltári Közlemények, 72. (2001) 113–139. o.*
- Fazekas* 2016. *Fazekas Csaba: Lonovics József 1849. évi naplójegyzetei. In: Episcopus, archiabbas benedictinus, historicus ecclesiae. Tanulmányok Várszegi Asztrik 70. születésnapjára. Szerk. Somorjai Ádám, Zombori István.* Budapest, 2016. 269–280. o.
- Földy* 1939. *Földy János: Világostól Josephstadtig 1849–1856. Sajtó alá rendezte Balassa Imre.* Budapest, 1939.
- Gyűjteménye... 1849. Gyűjteménye a Magyarország számára kibocsátott Legfelsőbb Manifestumok és Szózatoknak, valamint a cs. kir. hadsereg főparancsnokai által Magyarországon kiadott Hirdetményeknek. I–II. füzet. Buda, 1849.
- Hajnal* 1927. A Kossuth-emigráció Törökországban. Szerk. és bevezetővel ellátta *Hajnal István.* I. k. Budapest, 1927.
- Heindl* 1972. *Heindl, Waltraud: Die Wiener Nuntiatur und die Bischofsernennungen und Bischofsenthebungen in Ungarn 1848–1850. (Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs Bd. 24.)* Wien, 1972. 400–432. o.
- Hermann* 1932. *Hermann Eged: A magyar katolikus papság az osztrák katonai diktatúra és az abszolutizmus idejében.* Gödöllő, 1932.

- Hermann* 1973. *Hermann Egyed*: A magyar katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig. München, 1973.
- Herman* 1998. *Hermann Róbert*: Győr város és megye hadtörténete 1848–49-ben. Győr, 1998.
- Hermann* 1999. *Hermann Róbert*: Megtorlás az 1848–49-es forradalom és szabadságharc után. Budapest, 1999.
- Hermann* 2016. *Hermann Róbert*: Az 1849–1850. évi megtorlás. Az elvek és a gyakorlat. In: Az 1848–1849. évi országgyűlés mártírjai. Szerk. *Kedves Gyula, Pelyach István*. Budapest, 2016. 11–63. o.
- Jeszenszky* 1844. Templomi beszéd, melyet a hódmező-vásárhelyi evang. ág. hv. új templomnak ünnepélyes felszentelése alkalmával (Junius 9-én 1844) mondott *Jeszenszky László* hódmező-vásárhelyi evang. pap. Pest, 1844.
- Kempfen* 1931. Das Tagebuch des Polizeiministers *Kempfen* von 1848 bis 1859. Hrsg. *Mayr J. K.* Wien–Leipzig, 1931.
- Kertész* 1941. *Kertész Pál*: Emlékezés *Gonzeczky János* szatmármegyei papról, 1848–49. szabadságharcunk vértanújáról. Budapest, 1941.
- Kertész* 2002. *Kertész Botond*: Evangélium és szabadság. Az evangélikus egyház Magyarországon 1848–49-ben. Budapest, 2002.
- Klumpaczky* 1849. [*Klumpaczky Alajos*:] Egyházi beszéd, melyet az országot fenyegető veszély eltávolztatásáért kormányilag rendelt nyilvános könyörgések alkalmával 1849-ik évi május hó 31-én az egri főegyházban mondott. Eger, 1849.
- Kletečka* 2002. Die Protokolle des Österreichischen Ministerrates 1848–1867. II. Abteilung. Das Ministerium Schwarzenberg. Bd. I–II. Hrsg. von *Kletečka, Thomas*. Wien, 2002.
- KLÖM XIII. k. *Kossuth Lajos* összes munkái. *Kossuth Lajos* 1848/49-ben III. *Kossuth Lajos* az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. Első rész. 1848. szeptember–december. Sajtó alá rendezte *Barta István*. Budapest, 1952.
- König* 1880. *K[önig] [Mór]*: *Streith Miklós* emlékezete. In: Gyászlapok a magyar szabadságharc történetéből. Sajtó alá rendezte *Boross Mihály*. Székesfehérvár, 1880. 61–96. o.
- Könyves Tóth* 1996. *Könyves Tóth Mihály*: Emlékirat a Tiszántúli Református Egyházkerület életéről (1855). Debrecen, 1996.
- Labádi* 1995. *Labádi Lajos*: Szentes város közigazgatása és politikai élete 1849–1918. (Tanulmányok Csongrád megye történetéből XXII.) Szerk. *Blazovich László*. Szeged, 1995.

- Lakatos – Sarnyai* 2001. 1848/49 és ami utána következett... Válogatott dokumentumok a Kalocsai Érseki Levéltár 1848–1851 közötti anyagából (Forráskiadvány). Szerk. *Lakatos Andor, Sarnyai Csaba Máté*. Kalocsa, 2001.
- Lukács* 1981. *Lukács Lajos*: A Vatikán és Magyarország. A bécsi apostoli nunciások jelentései és levelezése Magyarországról. Budapest, 1981.
- Márki* 1917. *Márki Sándor*: Horváth Mihály (1809–1978). Budapest, 1917.
- Mednyánszky* 1858. [*Mednyánszky Cézár*:] *The Confessions of a Catholic Priest*. London, 1858.
- Molnár* 2014. *Molnár Ferenc*: A Munkácsi Egyházmegye 1848–1849-ben. Tanulmányok és kronológia. Nyíregyháza, 2014.
- Pálmány* 2002. Az 1848–1849. évi első népképviselői országgyűlés almanachja. Szerk. *Pálmány Béla*. Budapest, 2002.
- Rónay – Hölvényi* 1996. *Rónay Jácint*: Napló (válogatás). Sajtó alá rendezte és az utószót írta *Hölvényi György*. Előszó: *Katona Tamás*. Szerk. Zombori István. Budapest–Pannonhalma, 1996.
- Roos* 2012. *Roos, Martin*: Erbe und Auftrag. Die alte Diözese Csanád. Zwischen Grundlegung und Aufteilung 1030 bis 1923. Teil 2: vom Barock bis zur Revolution 1718–1850. Teilband b/1800–1850. [München,] 2012.
- Spira* 1998. *Spira György*: A pestiek Petőfi és Haynau között. H. n., 1998.
- Sujánszky* 1855. *Sujánszky Antal*: Nádasdy P. Ferencz néhai kalocsai érsek. Pest, 1855.
- Szabó* 1948. A szabadságharc fővárosa Debrecen. 1849. január–május. Szerk. *Szabó István*. Debrecen, 1948.
- Szinnyei* 1896. *Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái. IV. k. Budapest, 1896.
- Tragor* 1908. *Tragor Ignác*: Vác története 1848–49-ben. Vác, 1908.
- Varga* 1936. *Varga Zoltán*: Debreceni lelkipásztorok, mint híveik politikai és társadalmi vezetői (1790–1848). Debrecen, 1936.
- Zakar* 1992. *Zakar Péter*: Egy forradalmár pap Görgei táborában. *Aetas*, 7. (1992) 1–2. sz. 136–149. o.
- Zakar* 1999a. *Zakar Péter*: „Átkozottak legyenek, akik a magyar szabadság elnyomására törekednek...” Haynau mezőhegyesi áldozata: Gonczeky János. *Hadtörténelmi Közlemények*, 112. (1999) 4. sz. 785–799. o.
- Zakar* 1999b. *Zakar Péter*: A magyar hadsereg tábori lelkészei 1848–49-ben. Budapest, 1999.
- Zakar* 2000. *Zakar Péter*: Haynau egyházi áldozatai. *Aetas*, 15. (2000) 1–2. sz. 62–81. o.

- Zakar* 2003. *Zakar Péter*: „Hazám sorsa az én sorsom”. Az Esztergomi Érsekség 1848/49-ben. Szeged, 2003.
- Zakar* 2012. *Zakar Péter*: Csanádi egyházmegyés paphonvédek a szabadságharcban. I. *Századok*, 146. (2012) 6. sz. 1265–1292. o.
- Zakar* 2014. *Zakar Péter*: Egy református lelkész-tanító bűnhődése a forradalom után. Hajdú Lajos református lelkész fogsága. *Acta Historica*, 136. (2014) 35–49. o.
- Zakar* 2015. *Zakar Péter*: Katolikus püspökök kinevezésének minisztertanácsi háttere Magyarországon, Erdélyben, a Temesi Bánságban és a Szerb Vajdaságban. *Aetas*, 30. (2015) 4. sz. 98–119. o.
- Zakar* 2016. Zsinatok a csanádi egyházmegyében a 19–20. században. Sajtó alá rendezte, bevezetéssel ellátta, jegyz. *Zakar Péter*. Budapest, 2016.

RÖVIDÍTÉSEK

CMA	Complexul Muzeal, Arad
EPL AE	Esztergomi Prímási Levéltár, Archivum Ecclesiasticum
HL	Hadtörténelmi Levéltár
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
H 56	Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium, Katolikus Egyházi Osztály
H 75	Hadügyminisztérium, általános iratok
MNL CsML SzL	Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára, Szentesi Levéltár
KFL	Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár
MTA Kt. Kézirattár	Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár
ÖNB	Österreichische Nationalbibliothek
ÖStA	Österreichisches Staatsarchiv, Wien
KA	Kriegsarchiv
HHStA	Haus-, Hof-, und Staatsarchiv
Vwa	Verwaltungsarchiv

Péter Zakar

PRIESTS SENTENCED TO DEATH AT THE IMPERIAL
AND ROYAL COURT-MARTIAL OF PEST

(Abstract)

The goal of the processes against priests at the Imperial and Royal Court-Martial of Pest was to punish priests supporting the Hungarian war of independence, eliminating them from political life. Bishops, for political reasons, evaded incarceration. In the case of lower-ranking clerics the sentences, and their execution could be influenced by political factors. Since several priests following radical political views (Horváth, Mednyánszky, Rónay, Kovács) escaped abroad, they could be executed only symbolically.

The Court-Martial made its sentences based on the following regulation: supporting the armed insurrection or participation in it, swearing at the Emperor or the imperial family (and the judges were very creative), and all kinds of explanation of the dethronisation or the Declaration of Independence realised high treason in all cases. However, it is also a fact that several military judges warned their superiors to extenuations as well.

Péter Zakar

TODESURTEILE GEGEN GEISTLICHE AM K. K. MILITÄRGERICHT VON PEST

(Resümee)

Ziel der vor dem k. k. Militärgericht von Pest gegen Geistliche durchgeführten Verfahren war es, diejenigen Priester zu bestrafen und aus dem politischen Leben zu liquidieren, die innerhalb der Kirche mit der Revolution und dem Freiheitskampf sympathisierten, diesen unterstützten. Die Bischöfe entgingen aus politischen Gründen der Gefängnisstrafe. Im Fall der auf einer niedrigeren Hierarchiestufe stehenden Geistlichen beeinflussten die politischen Faktoren eher den Urteilsrahmen bzw. die Vollstreckbarkeit dieser. Da mehrere Priester, die radikale politische Ansichten vertraten (Horváth, Mednyánszky, Rónay und Kovács), ins Ausland geflohen waren, konnten diese nur symbolisch gehängt werden.

Das Kriegsgericht ging den einschlägigen Verordnungen entsprechend vor: Die Unterstützung des bewaffneten Aufstandes bzw. die Mitwirkung darin, die Verunglimpfung des Kaisers bzw. des Herrscherhauses (wobei die Betroffenen diesbezüglich äußerst kreativ waren) bzw. die Erklärung der Dethronisation und der Unabhängigkeitserklärung erschöpften in jedem Fall den Begriff des Hochverrats. Tatsache ist jedoch auch, dass mehrere Kriegsrichter ihre Vorgesetzten auch auf die mildernden Umstände aufmerksam machten.

Péter Zakar

LES PRETRES CONDAMNES A MORT PAR LE TRIBUNAL
MILITAIRE IMPERIAL-ROYAL DE PEST

(Résumé)

Le but des procédures engagées contre des prêtres devant le tribunal militaire impérial-royal de Pest était de punir les prêtres de l'Église qui sympathisaient avec la révolution et la guerre d'indépendance et de les retirer de la vie politique. Pour des raisons politiques, les évêques ont pu éviter l'emprisonnement. Quant aux prêtres au bas de l'échelle hiérarchique, les facteurs politiques ont influé principalement sur le cadre et la force exécutoire des jugements. Comme plusieurs prêtres ayant des idées politiques radicales (Horváth, Mednyánszky, Rónay, Kovács) se sont réfugiés à l'étranger, ils n'ont pu être condamnés à la pendaison que par contumace.

Le tribunal militaire a agi conformément aux arrêtés pertinents : Dans tous les cas, ont été considérés comme crime de lèse-majesté : le soutien ou la participation à l'insurrection armée ; les outrages à l'empereur et à la maison souveraine (les concernés ont fait preuve de beaucoup d'ingéniosité dans ce domaine) ; l'interprétation du détronement et de la Déclaration d'indépendance. Néanmoins, nous savons également que plusieurs juges militaires ont attiré l'attention de leurs supérieurs sur les circonstances atténuantes.

Петер Закар

СМЕРТЕЛЬНЫЕ ПРИГОВОРЫ, ВЫНЕСЕННЫЕ СВЯЩЕННИКАМ
ИМПЕРАТОРСКО-КОРОЛЕВСКИМ ВОЕННЫМ СУДОМ В ПЕШТЕ

(Резюме)

Целью судебных разбирательств императорско-королевского суда, возбуждённых процессов против священников являлось наказание священнослужителей, симпатизирующих с революцией и борьбой за свободу в церкви и поддерживающих это попов, и отстранение их от политической жизни. Епископы избегали заключения по политическим мотивам. В случае священников на более низшем уровне иерархии в церкви пределы и возможности исполнения судебных приговоров скорее зависели от политических факторов. Поскольку несколько священников с радикальными политическими взглядами (Хорват, Меднянски, Ронаи, Ковач) бежали за границу их могли повесить только образно, символически.

Военный трибунал действовал согласно соответствующим постановлениям: поддержка вооружённого восстания и участие в нем, оскорбление императора или правящего королевского дома (в которых затронутые проявили особую избирательность, находчивость), свержение с престола и разъяснение Декларации Независимости в каждом случае исчерпал все возможности концепции предательства. В то же время, это также факт, что несколько военных судей обращали внимание своего начальства и на смягчающие обстоятельства.

A HADTÖRTÉNETI INTÉZET ÉS MÚZEUM KÖNYVTÁR

Kincses Katalin Mária
Rudimenta Militiae

Írások a művelődés és mentalitás
hadtörténeti vonatkozásainak témaköréből